

Folklor ve Sosyolojiye Yardımları

Kerim YUND

T. H. ve İ. A. D. Azası

I. Folklor kelimesi :

Kendisine göre bir disiplini olan ve özel bir konusu bulunan folklor, 19. uncu yüzyılın ikinci yarısına yakın bir çağda ilk olarak adını aldı. Bundan sonra gelişerek kısa bir süre sonra bir bilim dalının adı oldu.

Çağının en büyük bilginlerinden biri olan William John Thoms, Albros Melton takma adı ile 22 Ağustos 1946 yılında The Athenaeum adlı Dergide "Folk-Lor" adlı bir makale yazdı. Bu yazının konusu aynı yılda çıkan Almanların en büyük halk bilgisi âlimi Jacob Grimm'in "Alman Mitolojyası" ndaki gösterdiği yoldan gidilerek İngiliz ve Kelt geleneklerinin toplanmasını Britanya devletinin aydınlarından dilemekte ve folklorun önemini belirtmekte idi.

Sonraları folklor sözü halkbilgisine ad oldu. Bir çok uluslar bu deyiimi kendi dillerine olduğu gibi aldılar.

İki İngilizce kelimenin birleşmesinden böylece doğan "fok-lor" un anlamı (Folk: halk) (Lore: ilim) anlamına geliyor. İkisi birlikte halk bilgisi demektir.

Bu adla toplumu belli yönlerden incelemeyi kendine amaç edinen böylece sosyolojinin yardımcı olarak bir disiplin kurulmuş oluyor.

II Bizde folklor deyiimi ve geçirdiği değişmeler:

Rıza Tevfik (Bölükbaşı) 1911 de "Peyam" gazetesinin edebî ilâvelerinde (Folklor) başlığıyla bir seri makale yazmasıyla kelime dilimize girmiştir. Gökalp ise folklor'a (Halkiyat) demiştir. 1927 yılında Ankara'da kurulan ilk folklor cemiyeti ise "Halk Bilgisi Derneği" adını almış ve

bu ilme de "Halk Bilgisi" demıştır. Hâmit Zübeyir Koşay ise 1935 yılında çıkardığı "Ankara Budun Bilgisi" adlı kitabı ile bu ilme "Budun Bilgisi" demeyi uygun bulmuştur.

Günümüzde bu disiplin "Folklor" adı ile tutunmuş görünmekte ve folklorcu, folklorist, folklorik gibi deyimler de türemiş bulunmaktadır.

III. Tarif:

İlerlemiş toplumlarda geri kalmış halk tabakalarının

- 1) İstihsal ve istihlâk tekniklerini, maddî yaşama şartlarını ve şekillerini ve bunlara bağlı tören, âdet, geleneklerini;
- 2) Düşünüş ve inanış sistemlerini ve bunlarla ilgili kurumları;
- 3) Sanat yaratmalarını, cemiyetin bu günkü kata göre eski katlardan kalan izlerini aramak maksadıyla inceleyen bilginin adına "Folklor" diyoruz.

IV. Folklorun konusu:

Biraz yukarıda tarifini yaptığımız folklor, kendine ayrılan konuyu çeşitli kollardan giderek işler. Folklor toplayıcılarına bir yol gösterir sanısı ile bu kollara incelenme yolunu da belirtiyoruz:

- 1) Çevre coğrafyası, 2) Tarihten önceki çağlar, 3) Tarihî çağlar, 4) Antropolojik incelemeler, 5) Dil, lehçe, şive, 6) Yer adları, 7) Bitki adları, 8) Nüfus ve yerleşme, 9) Köy ve evler, 10) Köylü, ağa, uşak, 11) Küçük sanatlar, 12) Alet edevat, 13) Kıyafet, 14) Doğum evlenme, ölüm âdetleri, 15) Sayılı günler, 16) Mitolojya, 17) Halk hekimliği, 18) Halk edebiyatı ve oyunlar.

V. Folklor mahsulü:

Cemiyetin tasarrufuna geçmiş, mâşerin istediği kalıbı almış, onunla birlikte değişen, bütün yaşadığı, gezdiği devirlerin hem zamana olmuş hâdiselerin akislerini ya birbiri üstüne yığılmış şekilde veya bir muhasala halinde kendinde toplayan esere folklor mahsulü diyoruz.

Maddî kültür sahasında olsun, manevî kültür sahasında olsun folklor mahsulelerinin özelliği tamamen mâşerî oluşudur. Doğuşlarında ferdî olmaları onların bu karakterini değiştirmez.

Folklor malzemelerinin, mahsullerinin incelenmesinde güzellik, doğruluk meseleleri ikinci plânda kalmalıdır. Esas halkın eski, yeni arasındaki değişimleri ve kalıntıları toplamak olmalıdır. Yaygın olarak biliyoruz:

“Sabreden derviş muradına ermiş!”

Sabır esasında iyi bir şeydir. Tevekküle karışınca hastalığa tutulmuş demektir. Bu sebeple dervişlik müessesesi ortadan kalkınca yeni bir gelişme ile bazıları:

“Sabreden derviş açlığından gebermiş!” diyor. Folkloreu bu iki söz dizisinin eğrisini doğrusunu aramadan derlemeli ve incelenmesini yapmalıdır.

VI. Folklorun komşusu olan Bilimler :

Müstakil bir ilim dalı olarak karşımıza çıkan folklor, mânevî ilimler kategorisinde :

- 1) İnsanın kendisinden,
 - 2) İnsanın bir birleriyle olan münasebetlerinden,
 - 3) İlerleme yolundaki insandan,
- yani,
- 1) Psikolojiden,
 - 2) Sosyolojiden,
 - 3) Tarihten

katan boşlukları doldurarak konusunu tamamlamakta, varlığını elde etmiş bulunmaktadır. Bu ilimlere kendi çalışmalarının ürününü vererek onlara aynı zamanda önemli yardımlarda da bulunmaktadır. Hele folklorla etnoloji birbirleriyle kardeş gibidir. Etnografya malzemesinin bir çoğu folkloreu da ilgilendirir:

Burada Folklorun sosyolojiye olan yardımlarını belirteceğiz.

Folklorun umumi sosyolojiye olan önemli yardımları yanında, onun bölümleri bulunan :

- 1) Din sosyolojisine
- 2) Ahlâk sosyolojisine
- 3) Hukuk sosyolojisine
- 4) Dil sosyolojisine
- 5) Estetik sosyolojisine
- 6) İktisat sosyolojisine

ve sosyolojinin bunlar dışındaki kollarına geniş ölçüde yardımları vardır. Biz yukardaki bölümler çevresinde yurdumuzda folklorun sosyolojiye olan yardımlarından bir kaç örnek vereceğiz, öteki kollara göre iktisada olan yardımları üzerinde biraz daha duracağız.

VII. *Türkiyede Folklor ve Sosyoloji :*

Türkiye gibi avcılık, çobanlık, göçebelik, çiftçilik, teknik değişmelerini yapan bir toplulukta folklorun ve sosyolojinin davranışları çok önemlidir. Folklorun bizde sosyolojiye yardımı bazan tarihin, istatistiğin bu ilme olan yardımını gölgede bırakan ölçüde büyük yer tutar. Değil atasözlerinin içinde türkü ve manilerin arasında bile saklanan söz dizileri kendisine bir çok imkân bahşedilen vakanüvislerin mütalealarından daha isabetli yer alır.

Burada belirttiğimiz hususlar üzerine bir kaç misâl verelim :

- 1) Din Sosyolojisi için :
Kork, Allaktan kormayandan!
Görenler Allah için söylesin!
- 2) Ahlâk Sosyolojisi için :
Kenarına bak bezini al, anasına bak kızımı al!
Su küçüğün, sofraya büyüğün!
- 3) Hukuk sosyolojisi için :
İl bırakılır, töre bırakılmaz!
Kamı kan ile yıkamazlar, su ile yıkarlar!
- 4) Dil sosyolojisi için :
Hayvanlar koklaşa koklaşa insanlar konuşa konuşa anlaşır .
İnsanı sözünden öküzü boynuzundan yakalarlar.
- 5) Estetik sosyolojisi için :
Gönül kimi severse güzel odur!
Güzele göz ağrısı da yakışır!
- 6) İktisat sosyolojisi için :

Folklorun iktisat sosyolojisine yardımlarından biraz daha geniş ölçüde bahsedeceğimizi belirtmiştik. Malzememizi sınıflandırarak veriyoruz.

A — *İstihdam - İstihsal :*

Bağ dua değil çapa ister
Bağa bak üzüm olsun yemeğe yüzün olsun

Bakarsan bağ olur bakmazsan dağ olur!
 Ya oku ya doku!
 Ayağını sıcak tut başını serin kendine bir iş bul düşünme derin.
 Tarlayı koçan zabtetmez sapan zapteder.
 Bin işçi bir başçı
 Avara gezmekten aylağa işlemek yeğdir.
 Değirmene kıtlık girmez.
 Zügürt olup düşünmektense uyuz olup kaşınmak yeğdir.
 Bir yatan hiç olur iki yatan üç olur.
 Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
 İşi olmayanın aşısı olmaz.
 İki kaptan bir gemiyi batırır.
 İki karpuz bir koltuğa sığmaz.
 Irğat gibi kazan bey gibi ye.
 Kafa büyük ici boş, tut kulağından çifte koş.
 Bir koyundan iki deri çıkmaz.
 Ay var yılı besler, yıl var ayı besler.

B— *İstihlâk - Tasarruf - İddihar* :

Ödünç yeyen kesesinden yer.
 Kar kuytuda para pintide eğleşir.
 Her sakaldan bir kıl alsan köseye kocaman bir sakal olur .
 İşten artmaz dişten artar
 Ayağını yorganına göre uzat.
 Tasada duracağına kesede dursun.
 Malın iyisi boğazdan geçendir.
 Önce bol bol yeyen sonra bel bel bakar.
 Ak akça kara gün içindir.
 Adama ile mal tükenmez.
 Yorgancı Vasil yorganına göre kösül.

C — *Teşebbüs - Sermaye* :

Zarar satılmaz.
 Zarardan korkan kâr etmez.
 Zararın neresinden dönersen kârdır.
 Yeredüşse bir avuç toprak ile kalkar.
 Yılan sokan uyumuş da kâr eden uyuyamamış.
 Para parayı kazanır.
 Parasız dellâl bağırılmaz.

İnsan uah bir dost bir de düşman için kazanır.
 Parayı veren çalar düdüğü.
 Para tükendi dükkân kapandı.
 Para akıl öğretir don (elbise) yürüyüş

Ç — İnkısam :

Çoban güttüğü kadar çırak durduğu kadar alır.
 Biri yer biri bakar hep gürültü bundan çıkar.
 Fakir zenginin malını hesap ederken bir kütük çıra yakmış.
 Zenginin malı züğürdün çenesini yorar...
 Baba mirası yanan mum gibidir.
 Bal tutan parmağını yalar.
 Alet işler el öğünür.

D — İkraz - İstikraz :

Borç vermekle yol yürümekle tükenir.
 Para isteme benden büz gibi sovurum senden.
 Aldığımı vermiyen aradığımı bulamaz.
 Alacakla borç ödenmez.
 Bin merak bir borç ödemez.
 Elin kazaniyle aş kaynamaz.
 Elde bulunan beyde bulunmaz.
 Eski defterleri karıştırma.
 Elin verdiği il vermez.
 Borçlu ölmez benzi sararır.
 Borç yiğidin kamçısıdır.

E — Fiyat - Kıymet :

Uğru ile doğru bir olmaz.
 Ucuz etin suyu kara olur.
 Ucuzdur vardır bir illeti bahalıdır vardır bir hikmeti.
 Akçası ucuz olanın kendi kıymetli olur.
 Aylak sirke baldan tatlıdır.
 Mal müşteriye göre satılır.

F — Mübadele :

Adamın iyisi alış verişte belli olur.
 Geçmez akça kem söz sahibinindir.

G — Vergi :

Mal bacını öder sahibi kaygu çeker.
Değirmenciye salgın salmışlar o da müşteriye salmış.

Ğ — Plânlama :

Yanlış hesap Bağdadtan döner.
Yamasını bulamıyacağım elbiseyi giyme.
Evdeki hesap çarşıya uymaz.
Âlem unutmuş kalem unutmamış.
Hesabın büyüğü küçüğü olmaz.
Halep orda ise arşın burda.
Değirmen damında bile keşik ile
Bu günkü işini yarına bırakma!
Boyacı küpü değil batırıp çıkaracak.
Terazi var tartı var her bir şeyin vakti var.
Evvel hesap sonra kasap.
Kışın aba al yazın soba al.
Denizdeki bahğın pazarlığı olmaz.
Para ile değil sıra ile.

H — İktisadî Sistemler :

1 — Liberalizm :

Korkak bezirgân ne kâr eder ne ziyan.
Kâr zararın kardeşidir.
Ak köpeğin pamuk satıcıya zararı var.
Kâr mı tatlı yar mı tatlı; evvel kâr sonra yar.
Adam adamı bir kere aldatır.

2 — Himayecilik :

Hileli pazar mide bozar.
Hileden onsa sıçan onar.
Karğayı bülbül diye satar.
Anı satmış namusu dellala vermiş.
Ağanın alnı terlemeyince ırgadın burnu kanamaz.
Kıtlıkta satıcıya bollukta alıcıya Allah insaf versin.
Alan satandan umar.

3 — Fizyokrazi :

Çift ile koyun geri yarı oyun.

Size sunduğum bu atasözlerinden başka tatillerde memleketlerimize gittiğiniz zaman daha da toplayacağımız cevherli, özlü, ruhlı meselleri zevk ve anlayışla biriktirdiğiniz takdirde hem halk ile ciabından yapacağımızı konuşmalarımız canlı olur, hem de avamî bilgi ile ilmi bilginizi, atasözlerindeki tecrübî hakikatlerle teorilerdeki nazari, mücerret bilgiyi birleştirmiş olursunuz. Bazan uzun izahların dahî aydınlatamadığı ekonomi meselelerini bir atasözü ile kesip biçmenin sırrı elde edilebilir.

Folklorun sosyolojiye yardımlarını aşağıdaki düşünce ve sözlerimizle sona erdirmek isteriz:

Bir halk türküsü olan Cezayir marşı, Osman Paşa marşı, Çanakkale türküsü, Ankara türküsü yalnız bir folklor malzemesi olmayıp Türk ictimâî vicdanının da gür sesidir. Bu seslerin harmonisi ile bazan pek büyük sosyal ve millî ıztıraplar dile gelmiş ve gereken karşılık verilmiştir.

Cumhuriyet çağlarında yapılan inkılapları folklorumuz üzerinde de tesiri olduğuna şüphe edilemez. Bunlar içinde, modern aile tipini teşvik eden :

Kadının biri âla, ikisi belâ!
Yar üstüne yar seveni kurşunlamalı!

duyguları üzerine kurulan inkılâbımız olduğu gibi.

Minarenin kubbesi
Ben istemem al fesi
Olursa şapka olsun,
Kemal Paşa rütbesi!

gibi giyim kuşam değişmesini tasvip edici maniler de vardır. Yine şu mâni teşrini evvel ayına ekim ayı denmesinin halk arasında tutunduğunu gösteriyor :

Ağustos var ekim var,
Hasta olsam hekim var!
Benim gönlümde sensin,
Senin gönlünde kim var?

Bizce Folklor çalışan ve işliyen sosyal zekanın bir kaynağıdır. Bu bakımdan da sosyoloji hizmetleri büyüktür. Hızla gelişmek isteyen

Türkiyede plânlı çalışmalara önem verilirken bir de (Folklor Enstitüsü)nün kurulması sosyoloji araştırmalarına ve Halk - Aydın anlaşmasına büyük yardımlar sağlayacaktır.

Bulduğunuz çevrede mesleğiniz olan iktisadî ve içtimai ilimleri ilgilendiren özlü ve cevherli Türk atasözlerini toplamanız beni de bunlardan haberdar etmeniz reçası ile sözlerime nihayet verir, Sosyoloji Konferansları serisinde bana sizlerle bir söhbet yapmak imkânını veren (İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü) ne teşekkürlerimi bildiririm.